

5. Міфалогія беларусаў: Энцыкл. слоўнік / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мн.: Беларусь, 2011. – 607 с.
6. Смирнов, А. Очерки семейных отношений по обычному праву русского народа. – М.: Унив. тип. (Катков и Ко), 1877. – 259 с.

Настасся Албут

ЛІСТ ЯК КАМУНІКАТЫЎНЫ ФЕНОМЕН

“Чалавек сярод людзей”, – так назваў адну са сваіх прац па сацыяльнай псіхалогіі славуты беларускі псіхалаг Я.Л. Каламінскі. Паспяховасць, гарманічнасць, шматграннасць быцця чалавека - у яго ўключанасці ў сацыум праз усведамленне і перажыванне ўласнага статусу, узаемаадносін з іншымі галоўным чынам сродкамі натуральнай мовы. А значыць, як заўважае Я.Л. Каламінскі, “Нельга, каб хоць у каго-небудзь пуставала паштовая скрыня ці маўчаў тэлефон” [Коломинский 1987: 79]. З улікам антрапамернасці сучаснай навукі даследаванне эпісталарыю мае шырокую перспектыву, аднак першае пытанне - гэта вызначэнне ліста. Дыскурс? Жанр? Маўленчы акт?

Для таго, каб зразумець, ці з’яўляецца ліст **дыскурсам**, канечне, трэба разабрацца, што ж такое дыскурс¹ увогуле. Звяртаюць на сябе ўвагу работы, прысвечаныя металінгвістычнаму аналізу слова дыскурс - [Белозерова 2002], [Галиева 2011]. Н.М. Белазёрава заўважае, што слова дыскурс у рускую мову адразу было прынята як тэрмін, і робіць наступнае рэзюмэ: “Падводзячы вынікі аналізу слова і тэрміна дыскурс, адзначым, што ўсе разыходжанні паміж абазначаемым і абазначаючым у яго структуры і высокая ступень канвенцыянальнасці выкліканы найперш зменай кола карыстальнікаў слова, якія ў выніку сваёй мэтанакіраванай дзейнасці ўнеслі новыя сэнсы. Акрамя таго, гэтыя змены выкліканы працэсамі метафарызацыі і ўсё больш шырокім выкарыстаннем тэрміна дыскурс як у лінгвістыцы, так і па-за яе межамі” [Белозерова 2002]. Такая папулярнасць і шматзначнасць слова дыскурс, на думку А. Галіевай, прывялі да таго, што “яно стала нібы семантычна полым, пустым, пераўтварыўшыся ў слова, прымяняльнае ў любых абставінах, стаўшы своеасаблівай метафарай-клішэ для абазначэння чаго заўгодна” [Галиева 2011: 172—173].

У дачыненні да **эпісталарнага дыскурсу** арыгінальным з’яўляецца падыход Ю. Троіцкага: “Падыход да ліста як да пэўнага тыпу дыскурсу мае на ўвазе разгляд лістоў у кантэксце ўсяго працэсу лістаскладання, уключаючы яго цалкам матэрыяльныя бакі. Працэс самога напісання з выкананнем эпісталарнага этыкету, запячатванне, перадача, атрымманне, чытанне ліста, таксама ж як і папера, чарніла, пяро – з ліку рэчаў і працэдур факультатыўнага, амаль тэхнічнага кшталту, становяцца такімі ж важнымі, як і сам змест лістоў: ім надаецца значэнне

---

¹ Аўтарытэтным лічыцца тлумачэнне дадзенага тэрміна ў Лінгвістычным энцыклапедычным слоўніку: “Дыскурс – звязны тэкст у сукупнасці з экстралінгвістычнымі – прагматычнымі, сацыякультурнымі, псіхалагічнымі і іншымі фактарамі; тэкст, узяты ў падзейным аспекце; маўленне як мэтанакіраванае сацыяльнае дзеянне, як кампанент, які ўдзельнічае ва ўзаемадзеянні людзей у механізмах іх свядомасці (кагнітыўных працэсаў). Дыскурс – гэта маўленне, “пагружанае ў жыццё”. Таму тэрмін “дыскурс”, у адрозненні ад тэрміна “тэкст”, не прымяняецца да старажытных і іншых тэкстаў, сувязі якіх з жывым жыццём не аднаўляюцца непасрэдна” [Арутюнова 1990: 136—137].

рытуалу, выкананне (ці парушэнне) якога атрымлівае дадатковы сэнс” [Троицкий 1999: 460]; “Прыкметай наяўнасці эпістальярнага дыскурсу можна лічыць з’яўленне метаэпістальярных лістоў, асноўным зместам якіх становіўся сам працэс лістаскладання” [Троицкий 1999: 461]. Таксама даследчык ужывае як тэрмін словазлучэнне *эпістальярнае цела* – “сукупнасць умоў, якія забяспечваюць нармальнае функцыянаванне ліставання, уключае не адны тэхнічныя прылады ліста, але і некаторыя яго бакі, напрыклад, інтэнсіўнасць, магчымасць захоўваць і перачытваць старыя лісты, адсутнасць тэматычных забарон” [Троицкий 1999: 462—463]. Такім чынам, прапанаваны аналіз эпістальярыю з пазіцый культуры, прычым высновы робяцца даследчыкам не толькі на падставе саміх эпістальярных тэкстаў абранай эпохі – XIX ст. – але і ўспамінаў, дзённікавых запісаў. Эпістальярны дыкурс XIX ст. праяўляецца ў эпістальярным двубоі і ў выключнай ролі эпістальярных тэкстаў для дуэлянтаў, у жартах з выкарыстаннем лістоў, у *эпістальярным смеху*, што сведчыць пра “асаблівы статус эпістальярных паводзін” [Троицкий 1999: 467]. У выніку можна гаварыць пра існаванне *эпістальярнай культуры* пэўнай эпохі ў межах нацыянальнай культуры. Такое ж разуменне не толькі філалагічнай каштоўнасці ліста запачаткавана і ў беларусістыцы. Так, С.А. Важнік уводзіць паняцце *эпістальярная карціна жыцця*, аналізуючы эпістальярную спадчыну Якуба Коласа: “Колькасна і якасна дзядзька Якуб даўно перайшоў у разрад найбуйнейшых лістапісальнікаў, або біёграфаў свайго ўласнага жыцця. Яго лісты – падрабязнейшая фіксацыя кожнага крока і кожнай думкі, кожнага кантакту і кожнай эмоцыі ці стану” [Важнік 2009а: 44]. Якуб Колас – адзін з тытанаў беларускай культуры, сапраўды прэцэдэнтная асоба, чый духоўны вопыт, у тым ліку эпістальярый, вызначаецца высокай культуралагічнай каштоўнасцю.

Разгляд ліста як **жанру** ці **маўленчага акта** таксама патрабуе папярэдняга каментарыя дадзеных паняццяў. Тэорыя маўленчых актаў узнікла ў межах англа-амерыканскай філасофіі, логікі. Відаць, апраўданая думка пра тое, што рэцэпцыя ідэй тэорыі маўленчых актаў лінгвістыкай дала штуршок развіццю лінгвістычнай прагматыкі. Існуе меркаванне, што тэорыя маўленчых актаў – гэта заходні аналаг расійскай тэорыі маўленчых жанраў [Дементьев 2007: 42]. Праблема суаднесенасці паняццяў маўленчы акт і маўленчы жанр прысвечаны шэраг прац (напрыклад, [Вежбицка 1997], [Комлева 2011]).

Паняцце жанру неразрыўна звязана з іменем М.М. Бахціна, фігуры для філолагаў настолькі знакавай, што засведчваюць нават афарызмы, напрыклад: “Наперад” у жанразнаўстве часта азначае “назад да Бахціна” [Дементьев 2007: 42]. Распрацоўка паняцця маўленчы жанр набыла статус асобнай лінгвістычнай галіны: “Інтэнсіўнае вывучэнне жанраў маўлення ў апошнія два дзесяцігоддзі прывяло да стварэння перспектыўнага кірунку лінгвістыкі маўлення ў Расіі – тэорыі маўленчых жанраў (жанразнаўства, генрыстыкі²). Антрапалагічнае

---

² У межах тэорыі маўленчых жанраў В.В. Дзяменцьеў вылучае два кірункі: *генрыстыку*, або лінгвістычнае вывучэнне маўленчых жанраў, і *жанразнаўства*, або прагматычнае вывучэнне маўленчых жанраў. Прывядзём сціслыя характарыстыкі абодвух падыходаў: “Лінгвістычнае вывучэнне маўленчых жанраў, ці генрыстыка, зыходзіць з інтэнцый моўцы, пры гэтым абапіраецца на распрацаваную метадалогію і тэрміналогію тэорыі маўленчых актаў. <...> Спецыфіку дадзенага аспекту можна выявіць,

мовазнаўства абапіраецца на паняцце маўленчага / камунікатыўнага жанру як на адзін з найбольш эфектыўных экспланаторных механізмаў пры разглядзе сітуацый выкарыстання мовы, механізмаў параджэння і інтэрпрэтацыі маўлення” [Дементьев 2007: 39]. Сфарміравалася навуковая школа даследавання маўленчых жанраў у Саратаве, тэарэтычны падмурак якой закладзены найперш К.Ф. Сядовым, В.В. Дзяменцьевым, В.Я. Гольдзіным. Выдаецца зборнік “Жанры маўлення”. Пра эўрыстычную, метадалагічную каштоўнасць тэорыі маўленчых жанраў сведчыць існаванне барнаўльска-кемераўскай школы вывучэння жанраў натуральнага пісьмовага маўлення [Лебедева 2011], да ліку якіх належыць і ліст.

Вызначэнне ліста як маўленчага жанру дазваляе засяродзіць увагу на суаднясенні яго з іншымі жанрамі, што актуалізуе праблему *жанраўтваральных прыкмет ліста*. З аднаго боку, эпістальярную форму можа мець не толькі спосаб камунікацыі, але і мастацкі ці публіцыстычны твор. Адмежаванне жанру ліста звязана з распрацоўкай *анталагічнай жанравай тыпалогіі лістоў*, прыклад якой можна знайсці ў даследаванні Н.І. Белуновой: “Сістэма характэрных дыферэнцыяльных прыкмет сяброўскага ліста, што выконваюць класіфікацыйную функцыю і выступаюць у якасці жанраўтваральных, істотна адрознівае сяброўскі ліст творчай інтэлігенцыі ад іншых тыпаў лістоў (дзелавага, навуковага, публіцыстычнага, бытавага, мастацкага) і дазваляе кваліфікаваць сяброўскі ліст у якасці эпістальярнага жанру” [Белунова 2000: 41].

Цікавым канстытуэнтам жанру, што актуалізавана ў даследаваннях жанраў натуральнага пісьмовага маўлення, з’яўляецца *субстрат* – тое, на чым напісаны маўленчы твор. Калі для ліста гэта ліст паперы, то для інскрыпту – нейкая рэч (фотаздымак, кніга ці, напрыклад, гадзіннік з гравіроўкай). У некаторых выпадках улік субстрату дазваляе зрабіць атрыбуцыю маўленчага твора. Напрыклад, наступны тэкст можна было б палічыць за ўзор эпістальярнага жанру, калі б не той факт, што Якуб Колас зрабіў гэты надпіс на фотаздымку: “*Мілы, дарагі, глыбокапаважаны М.В.! // Пасылаю Вам на памяць сякія-такія фотаграфіі. Не ў фотаграфіях справа – Вы дастойны таго, каб Вас любіць, паважаць, як дастойнага сына беларускага народа. // Якуб Колас. // 29/XI 1949 г.*” [Колас 2012: 370]. Такім чынам, цалкам апраўдваецца ўключэнне гэтага тэксту ў склад інскрыптаў (дарчых надпісаў), хаця іх важным структурным паказчыкам з’яўляецца ўжыванне адрасатыўнага комплексу ў давальным склоне. Назоўны

калі прадставіць развіццё ТМЖ у семіятычнай парадыгме “семантыка – сінтактыка – прагматыка”. “Лінгвацэнтрычная” традыцыя можа быць дастаткова пераканаўча ахарактарызавана або як пераважна “семантыка”, або як “сінтактыка” [Дементьев 2007: 42]; “другі кірунак, які можна абазначыць як прагматычнае вывучэнне маўленчых жанраў, выходзіць з дыялагічнай прыроды маўленчых жанраў і абапіраецца ўжо не на адзін артыкул М.М. Бахціна, а на яго цэласную дыялагічную, культуралагічную філасофію. Тут падкрэсліваецца арыгінальны расійскі характар дадзенага кірунку, таму абазначаем яго пры дапамозе рускага тэрміна *жанразнаўства*. <...> Важна, што прагматыка тут не раўнуецца з тэорыяй маўленчых актаў – прагматыка разумеецца хутчэй у традыцыйным значэнні як тая частка семіётыкі, якая характарызуецца адносінамі знака да моўцы (Ч. Пірс, Ч. Морыс) і дзе мова разглядаецца не толькі ў сувязі з “чалавекам-моўцам”, але і абавязкова ў дыялагічным кантэксце камунікатыўнай сітуацыі, а таксама – шырэй – у кантэксце нацыянальнамаўленчай, сацыяльнай, духоўнай культуры” [Дементьев 2007: 47].

склон абазначэння адрасата, пашыранасць базавай мадэлі жанру інскрыпту³ робіць падобным дадзены тэкст да невялікага ліста, аднак даследуючы тэкст як камунікатыўную адзінку, як чалавекамерную сістэму, варта ўлічваць і іншыя кампаненты ажыццяўлення камунікатыўнага акта – не толькі само паведамленне, але і, як у дадзеным выпадку, субстрат.

Можа адбывацца інтэрферэнцыя такіх жанраў, як *ліст* і *дзённік*: “у аснове эпістальнага тэксту могуць ляжаць некалькі мадэлей камунікацыі. Інтравертны тып зносін – ці аўтакамунікацыя (тэрмін Ю.М. Лотмана) – не з’яўляецца асноўным у дадзеным тыпе тэксту, паколькі для эпістальнага тэксту характэрна ўстаноўка на адрасата-Іншага” [Подъяпольская 2013: 77], аднак інтымны характар прыватнага ліставання, магчымасць рэфлексіі, “пісьмовы характар эпістальнай камунікацыі, які дазваляе адрасанту ўносіць карэкцыю ва ўласнае паведамленне, весці дыялог з уласным выказваннем” [Подъяпольская 2013: 77] спрыяюць праяўленню ў лісце рыс дзённікавых запісаў⁴. Выпадкі дзённікавасці лістоў адзначаны і ў эпістальнай класікаў беларускай літаратуры, напрыклад:

Толькі што пагаварыў з Табой, Любаша! Аж весялей стала, што пачуў Цябе і што дома – усё добра. Дзякую Табе за гэты званок і за прывітанні. Па тэлівізары – гонкі на лыжах. Можа, і Ты іх глядзіш. <...>

Ітак, Любаша, да заўтрашняй нашай сустрэчы, да заўтрашняй нашай бяседы.

P.S. Забыў Табе сказаць адну смешную гісторыю <...>

27.11. Добрай раніцы, дарагая Любаша! Сёння – выхадны, субота [Танк 2012: 645—646].

Такая дзённікавасць ліста Максіма Танка да жонкі тлумачыцца характарам зносін (блізкія, інтымныя, шчырыя, давяральныя) і спецыфікай камунікатыўнай сітуацыі – несупадзенне часу і прасторы камунікантаў. Сапраўды, ў дачыненні да ліста (і да ліста-дзённіка) слухныя словы Я.Л. Каламінскага: “канечне, праўда, глыбокая псіхалагічная праўда пра непрадказальнасць нашых адказаў, якая грунтуецца на непаўторнасці нашых чаканняў, непаўторнасці кожнай асобы. Праўда, але не ўся... Што-нішто ўсё-такі можна прадвызначыць, і той, хто гаворыць, абавязкова стараецца гэта зрабіць. Бо і самае інтымнае самавыражэнне на паверку для кагосьці” [Коломинский 1987: 3—4].

Лістоўныя зносіны разгортваюцца на камунікатыўна-прагматычнай восі “Я – Ты”. З гэтага вынікае, што ў тэксце ліста фіксуецца сапраўдны вобраз асобы моўцы (*самапрэзентацыя асобы адрасанта*) і віртуальны вобраз адрасата (*прэзентацыя асобы адрасата*). У гэтай скіраванасці на Іншага, выражанай як лексіка-граматычнымі сродкамі (звароткі, займеннікі другой асобы, дзеясловы ў

---

³ Базавая мадэль інскрыпту (максімальна поўная) складаецца з наступных кампанентаў: інтэнсіфікатар + фатычны маркёр + найменне асобы + уласна фатычны рэлятыв + подпіс + дата + месца.

⁴ Прыкладзём цытату метакамунікатыўнага кшталту, якая можа патлумачыць выбар такой арганізацыі ліста: “Падабенства сяброўскага і любоўнага ліста з дзённікавымі запісамі адзначаецца самім адрасантам. Напрыклад, у лісце да будучай нявесты Феліцы Баўэр ад 28 верасня 1912 г. Ф. Кафка прапаноўвае пісаць яму не лісты, а весці дзённік, які дапаможа яму лепш пазнаёміцца з Феліцай” [Подъяпольская 2013: 77].

форме другой асобы, пыталыныя сказы), так і ў прагматычнай арганізацыі ліста (магчымасць вылучэння блокаў з актуалізаванай самапрэзентацыяй асобы адрасанта ці прэзентацыяй асобы адрасата) праяўяецца катэгорыя **дыялагічнасці** эпістальнага тэксту. Праілюструем выказанае наступнай цытатай з ліста А. Бабарэкі да жонкі:

Прачытаў, што напісаў і за голаў ханіўся, а яна крышку гарачая. Любенькая мая Анечка, толькі ня трывожся. Вось так, здаецца, абняў бы і моцна-моцна прытуліў да сябе і сам бы прытуліўся і сьцішыўся б, каб толькі слухаць, як душы нашы ў злітнасці ціха-ціха шэпчацца-схваваюць гымны жыццё, на сваіх крыльях нясуць радасць усебыцця, зліваюцца ў яго дзіўнай прыгожай гармоніі.

Мо' усьмешка з'явіцца на тваіх вуснах, хоць ведаю, што не. Але што, што рабіць, ось здаецца, няведама колькі бы паперы сьпісаў, каб выявіць усё, што там на дне душы хвалюецца і бурліць. Вось хочацца так расхлістацца-разгарнуцца, каб усё-ўсё агарнуць тэй нязьмернай шыр'ю, якая ў душы, апынуўшайся ў пустаце гэтых і гор, і мора, і людзей, што пазьяжджаліся шукаць таго, чаго ніколі і нідзе ня губілі [Бабарэка 2011: 391].

Розныя кампаненты сітуацыі, напрыклад, асабліваць паперы, на якой напісаны ліст, прадстаўленне адрасанта і адрасата маюць праекцыі ў тэксце ліста. Прывядзём азначэнне **эпістальнага тэксту** С.А. Важніка з наступным каментарыем даследчыка: “Твор пісьмовага маўлення, які складаецца паводле структурна-кампазіцыйных схем згодна з сістэмай прынятых у пэўны перыяд у канкрэтным лінгва-культурным калектыве камунікацыйных формул і які мае на мэце ажыццяўленне дыстантных міжасабовых зносінаў, а таму прагматычна і граматычна арыентаваны на асобу суразмоўцы – канкрэтнага адрасата. Гэта азначэнне лепш за ўсё адлюстроўвае, на нашу думку, прагматычную і граматычную прыроду эпістальнага тэксту як фатычнага асобасна арыентаванага маўленняча твора” [Важнік 2009b: 157].

Т.Г. Вінакур адзначае, што фатыка і інфарматыка не заўсёды ўзаемавыключальныя паняцці: “Назіранні паказваюць, што фатычнае абрамленне дыскурсу, якім інтэнцыянальна з’яўляецца інфарматыўнае паведамленне, можа аказацца настолькі абшырным і шматслойным, што ў выніку яно прымае самадастатковы характар” [Винокур 1993: 21]. Можна зрабіць выснову пра немагчымасць прадстаўленасці ў лісце толькі інфарматыўнага складніка – **фатычны кампанент** у эпістальных зносінах абавязковы⁵, інакш стасункі не будуць здавальняць прынцыпы кааперацыі і ветлівасці, што прывядзе да камунікатыўнай няўдачы (калі, вядома, разрыў зносін не прымаўся за мэту свядома)⁶.

⁵ Параўн.: “фатычная інфармацыя” – г.зн. канататыўная вобласць звестак пра моўцу, не паддаецца поўнай рэдукцыі нават у дастаткова афіцыйнай сітуацыі і, больш за тое, можа складаць аблігаторны кампанент апошняй” [Винокур 1993: 22]

⁶ Дапаўняе выказаную думку вызначэнне адзінкі зносін, дадзенае выбітным псіхолагам Э. Бернам: “мы будзем называць “пагладжваннем” любы акт, які мае на ўвазе прызнанне прысутнасці іншага чалавека. Такім чынам, “пагладжванне” будзе ў нас адной з асноўных адзінак сацыяльнага

Можна згадаць яшчэ адну трактоўку ліста як камунікатыўнага феномена – семіятычную: “ліст – гэта складанае шматузроўневае ўтварэнне, якое ўяўляе з сябе сукупнасць знакавых сістэм. Акрамя вербальнага рада, значную ролю ў адэкватнасці ўспрымання ліста іграюць такія невербальныя кампаненты, як сродкі пісьма і спосабы стварэння ліста (папера, чарніла, размяшчэнне ліста на старонцы, почырк), графічны рад (пазнакі, сімвалы, малюнкі), прадметны рад (разнастайныя ўкладышы)” [Гулякова 2003: 42]. Сам ліст з’яўляецца асобнай **знакавай сістэмай**.

Рэфлексіўныя, філасофскія развагі (*інтуітыўная жанравая рэфлексія*, паводле Т.В. Шмялёвай [Шмелева 2007: 81]) адносна дадзенага спосабу зносін знаходзім у саміх лістах:

Падумай, любенькая, - часом і радасць у душы блісьне яркім промнем, дык яе-ж зараз хочыцца нек дастаць, паказаць самаму блізкаму, самаму дарагому і сказаць, што гэта радасць і яго радасць. Хочацца разам, каб удваіх упівацца гэтай радасцю – тады яна хмяльнейшай і мацнейшай робіцца. Тады яна сапраўды радасць. А тут няма каму сказаць. Думаеш, ліст – гэта тое самае, што слова з вуснаў у вусны. Ой, не. Ніколі не. Асабліва яшчэ на такой адлегласці, калі ідзе некалькі дзён. Хочаш, каб вось зараз сказаць, зараз-жа засьмяяцца, зарадавацца, а тут не. Чаканьне, тамаваньне, замыканьне ў сабе ці то з радасці, ці то смутку якога. І радасць у такіх разох ня радасць, а цяжар нейкі, а сум працяжны і горкі. Ну што ліст. Вось і сённяшняя мая трывога нейкая. Я ня ведаю, ад чаго яна, а толькі знаю, што супакоюся тады, калі буду дома, як угледжу цябе і з табой жывым словам абмяняюся [Бабарэка 2011: 395];

Пішы, Любаша! Магчыма, што да выезду я больш не буду пісаць, тады гэтае пісьмо спозніцца, бо я прыеду раней. Але і спозненае пісьмо яшчэ будзе больш радасным, калі яно з’явіцца непатрэбным, калі людзі сутрэнуцца хоць на хвіліну, каб пасля зноў пісаць і пісаць лісты [Танк 2012: 459].

Ліст – сапраўдны камунікатыўны *феномен*. Гэта не проста абмен паведамленнямі – гэта спосаб пазнаваць сябе, быць сабой, бо толькі знаходзячы сваё адлюстраванне ў іншых, мы разумеем сябе, успрымаем сябе як частку свету людзей. Разгортванне эпістальнага тэксту паміж полюсамі “Я – Ты” абумоўлівае статус ліста як антрапатэксту. Трапна гэтая ж думка выражана ў двух афарызмах, якія нібы два бакі аднаго медаля: “Дзённік – гэта Я, ліст – гэта Ты” (К. Выка) і “Словы Паўла пра Пятра гавораць нам больш пра Паўла, чым пра Пятра” (Б. Спіноза). Шчырыя чалавечыя зносіны – напраўду багацце, таму варта быць да іх уважлівымі, чуйнымі.

Літаратура

1. Арутюнова, Н.Д. Прагматика / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / глав. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд., доп. – М. : 1990. – С.136—137.

2. Бабарэка, А. Збор твораў : у 2 т. / Адам Бабарэка ; укладальнікі: А. Бабарэка, В. Жыбуль, Г.В. Запартыка. – Вільня : Інстытут беларусістыкі; Беласток : Беларускае гістарычнае

дзеяння. Абмен “пагладжваннямі” складае тарнсакцыю, якую ў сваю чаргу мы вызначаем як адзінку зносін” [Берн 1996: 10].

- таварыства, 2011. — Т. 2 : Проза, паэзія, філасофія, публіцыстыка, запісныя кніжкі, дзённікі, лісты. — 726 с.
3. Белозерова, Н.Н. Парадоксы дискурса / Н.Н. Белозерова. — 2002. [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу : <http://frgf.utmn.ru/last/No13/text04.htm>. — Дата доступу : 27.09.2013.
  4. Белунова, Н.И. Дружеские творческой интеллигенции конца XIX — начала XX в. (Жанр и текст писем). — СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2000. — 140 с.
  5. Берн, Э. Игры, в которые играют люди : психология человеческих взаимоотношений; люди, которые играют : психология человеческой судьбы / Э. Берн ; общ. ред. М.С. Мацковского. — СПб—М. : Университетская книга : АСТ, 1996. — 398 с.
  6. Важнік, С.А. Якуб Колас *кахае, любіць, сябруе...* Эпістальярная карціна жыцця паэта / С.А. Важнік // Роднае слова. — 2009. — № 5. — С. 44—47.
  7. Важнік, С.А. Эпістальярны тэкст : паняцце, структура, тыпалогія / С.А. Важнік // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы / пад рэд. А.Я. Міхневіча. — Мінск : РІВШ, 2009. — Вып. 8. — С. 156—170.
  8. Вежбицка, А. Речевые жанры / А. Вежбицка // Жанры речи. — 1997. - Вып. 1. - [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу : <http://www.sgu.ru/node/75210>. — Дата доступу : 17.09.2013.
  9. Винокур, Т.Г. Информативная и фатическая речь как обнаружение разных коммуникативных намерений говорящего и слушающего // Русский язык в его функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект. — М. : Наука, 1993. — С. 5—29.
  10. Галиева, А. Снова дискурс : анализ одного перевода / А. Галиева // Современная русистика : направления и идеи. — Т. IV : Язык и текст в системном и социокультурном аспекте / ред. А. Киклевич, А. Камакова ; науч. ред. Е. Потехиной. — Olsztyn, 2011. — С. 169—186.
  11. Гулякова, И.Г. Эпистолярный текст как знаковая система / И.Г. Гулякова // Вестник СпбГУ. — Сер. 2. — 2003. - Вып. 4 (№26). — С. 37—43.
  12. Дементьев, В.В. Изучение речевых жанров в России : аспект формализации социального взаимодействия / В.В. Деметьев // Антология речевых жанров : повседневная коммуникация / под общ. ред. проф. К.Ф. Седова. — М. : Лабиринт, 2007. — С. 39—61.
  13. Коломинский, Я.Л. Человек среди людей : книга для старшеклассников / Я.Л. Коломинский. — Минск : Нар., асвета, 1987. — 239 с.
  14. Колас, Якуб. Збор твораў : у 20 т. / Нац. акад. навук Беларусі ; Ін-т мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы — Мінск : Беларус. навука, 2007—2012. — Т. 20 : Лісты (1954—1956 і недатаваныя), аўтабіяграфіі, дзённікі, інскрыпты / рэд. тома Т.С. Голуб, Мушынскі ; падрыхт. тэкстаў і камент. : Н.В. Дзенісюк, К.А. Казыра, В.Ф. Назараў. — 2012. — 698 с.
  15. Комлева, Е.В. Соотношение понятий “речевой жанр” и “речевой акт” (на материале немецких апеллятивных текстов) / Е.В. Комлева. — 2011. [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу : <http://www.teoria-practica.ru/-5-2011/philology/komleva.pdf>. — Дата доступу : 27.09.2013.
  16. Лебедева, Н.Б. Жанры естественной письменной речи : студенческое граффити, маргинальные страницы тетрадей, частная записка / Н.Б. Лебедева, Е.Г. Зырянова, Н.Ю. Плакшина, Н.И. Тюкаева. — М. : КРАСАНД, 2011. — 256 с.
  17. Подъяпольская, О.Ю. Интровертивная адресованность эпистолярного текста как отражение в нем черт дневниковых записей (на материале писем Ф. Кафки) / О.Ю. Подъяпольская // Вестник Челябинского государственного университета. — 2013. - № 20 (311). — Филология. Искусствоведение. — Вып. 79. — С. 77—80.
  18. Танк, Максім. Збор твораў : у 13 т. / Ін-т мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы — Мінск : Беларус. навука, 1996—2011. — Т. 12 : Лісты / рэд. тома А.У. Бразгуноў ; падрыхт. тэкстаў і камент. : С.У. Калядка, У.С. Трафімец, А.Р. Шакун. — 2011. — 942 с.
  19. Троицкий, Ю. Эпистолярный дискурс в России XIX в. : пощечина, розыгрыш, дуэль / Ю. Троицкий // Традиция и литературный процесс / Рос. акад. наук, Сиб. отд-ние, Ин-т

филологии; отв. ред. А.Б. Соктоев. – Новосибирск: Изд-во СО РАН: ОИГТМ, 1999. – С. 460—469.

20. Шмелева, Т.В. Модель речевого жанра / Т.В. Шмелева // Антология речевых жанров : повседневная коммуникация / под общ. ред. проф. К.Ф. Седова. – М. : Лабиринт, 2007. – С. 81—89.

З.І. Бадзевіч

НАЗОЎНІКІ АГУЛЬНАГА РОДУ Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Нягледзячы на тое, што назоўнікі агульнага роду даўно ўжо сталі прадметам даследавання, усё ж пытанне адносна агульнага роду сёння нельга прызнаць вырашаным і вытлумачаным. Пра гэта сведчаць і факты змешвання слоў агульнага роду са словамі мужчынскага і жаночага роду, што зафіксавана і ў лексікаграфічных даведнікаў па беларускай мове, а таксама ў працах па граматыцы. Так, некаторыя даследчыкі лічаць, што да слоў агульнага роду, акрамя негатыўна-ацэначных слоў, надзеленых экспрэсіўнасцю і эмацыянальна-ласкавыя формы агульнага роду, утвораныя ад уласных імён (*наш Валя, наша Валя, наш Жэня, наша Жэня* і д.п.), прозвішчы апелятыўнага тыпу (*Ляпата, Капуста, Мароз, Заяц* і д.п.), запазычаныя прозвішчы на канцавы галосны тыпу *Гюго, Бізэ, Дзюма, Рабле, заля, Фарэ* [3, с 60 – 68].

Група назоўнікаў, аб'яднаная традыцыйнай назвай “словы агульнага роду”, з'яўляецца спецыфічнай на розных узроўнях мовы, і найперш на ўзроўні лексічнай семантыкі і на ўзроўні сінтаксіса. Менавіта семантычныя і сінтаксічныя паказчыкі гэтых назоўнікаў з'яўляюцца найбольш выразнымі, чым марфалагічныя прыметы.

Словы агульнага роду тыпу *абжора, абдзірала, валацуга, крыўляка, назола, задзіра, ляўша, мямля, непаседа* з пункту гледжання семантыкі ўяўляюць сабой аднародную групу. Усе яны служаць, як правіла, для характарыстыкі асоб. Параўн. : напрыклад: *А вось гэты тлусты пан, відаць, вялікі абжора (І. Шамякін). Затое ж у настаўніка сумленне чыстае: гэта не абдзірала-ўраднік, не прыстаў і не валасны пісар (Я. Колас). Бежанства збытала... [Сёмкавы] разлікі, выбіла з-пад ног падпору і вось – перад ... [Рыгорам] бяздомны валацуга (Ц. Гартны). Мой брат, Уладзіслаў. Ён добры, толькі крыўляка (І. Шамякін). Адчапіся, назола. Едзь куды хочаш (М. Лынькоў). Алімпі сапраўды мела выгляд нейкай вясковай недарэкі (Р. Сабаленка). Цяпер у гэтым сталым, шыраклечым чалавеку... ніхто не пазнаў бы ранейшага віхрастага хлапчука, непаседу і гарэзніка (У. Шахавец). – Мне чалавек там добры трэба, а не гультай які, нязгрэба (Я. Колас). Ніхто ім [майстрам] не скажа – няздары, не зганіць іх рук, тапароў (Я. Колас). і інш.*

Усе назоўнікі агульнага роду на *-а (-я)* паводле асноўнай прыметы характарыстыкі асобы (знешні выгляд, звычкі, асаблівасці паводзін, маральныя якасці) можна размеркаваць на пяць лексічных груп:

1. Назоўнікі агульнага роду, якія абазначаюць чалавека па знешнім выглядзе: *бамбіза, дылда, замухрышка, здыхля, калека, малютка, мурза, нязгрэба, няўклюдка, насупа, недалуга, растропа, стыляга, чысцёха, урода* і інш.